

Yayın Değerlendirme / Review

Hazai, György (2008). *Die altanatolisch-türkische Übersetzung des Tazkaratu'l-Awliyā von Faḫduddīn 'Attār*
1. Band: Text, 2. Band: Faksimiles, Berlin: Klaus Schwarz Verlag. 403 + VII+337 s.

Paşa Yavuzarslan¹

İran edebiyatının XIII. yüzyılda önde gelen şair ve mutasavvıflarından Feridüddīn-i Attār (ö. H.618/1221)'in kaleme aldığı tek mensur eseri olan *Tezkiretü'l-Evliyā*², Anadolu sahasında çok beğenilmiş ve pek çok tercümesi yapılmıştır. Feridüddīn-i Attār'ın *Tezkiretü'l-Evliyā*'sı daha yazıldığı devirden itibaren Türk tasavvuf çevrelerinde, özellikle Anadolu'da çok sevilen ve tutulan bir elkitabı haline gelmiştir. O kadar ki erken dönemlerde Türkçeye çevrilen ve pek çok yazması bulunan bu eserin, XIII. yüzyıldan sonra yazılmış olan menâkıbnâmelere de büyük bir etkisi olmuştur. Bu eserdeki bazı menkabeler Anadolu sahasında yazılmış menâkıbnâmelerde uyarlama suretiyle kullanılmış ve bu eserden pek çok motif aktarılmıştır (Ocak 1992: 83). Ahmet Yaşar Ocak (1992) *Tezkiretü'l-Evliyā*'daki motifleri Anadolu sahasında yazılan sünnî menâkıbnâmelerdeki (*Menâkıb-ı Sipahsalar*, *Menâkıbu'l-Arifin*, *Kerâmât-ı Ahî Evrân*, *Menâkıb-ı Mahmud Paşa*, *Menâkıb-ı İbrahim-i Gülşenî*, *Menâkıb-ı Eşrefzâde*, *Menâkıb-ı Kemal-i Ümmî*'deki) motiflerle gayri sünnî menâkıbnâmelerdeki (*Menâkıb-ı Kudsiyye*, *Menâkıb-ı Hacı Bektaş-ı Velî*, *Menâkıb-ı Hacım Sultan*, *Vilâyetnâme-i Abdal Musa*, *Menâkıb-ı Kaygusuz Baba*, *Vilâyetnâme-i Seyyid Ali Sultan*, *Vilâyetnâme-i Sultan Şucâuddin*, *Vilâyetnâme-i Otman Baba*'daki) motiflerle karşılaştırarak tablolar halinde vermiştir (Ocak 1992: 85-86 tablo: 12-13). Türk kültür tarihi açısından bu denli öneme sahip olan *Tezkiretü'l-Evliyā* tercümelerinin Türkiye ve yurt dışında bulunan kütüphanelerdeki nüshalarının tespit edilip bugüne kadar bilimsel bir tenkitli metninin yapılmaması esef vericidir.

Tezkiretü'l-Evliyā Anadolu Türkçesine tercüme edildiği gibi XV. yüzyılda Doğu Türkçesine de tercüme edilmiştir. Doğu Türkçesine tercüme edilen *Tezkiretü'l-Evliyā*'nın biri Uygur harfli olup, Paris Bibliothèque Nationale,

¹ Doç. Dr., Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü/ANKARA yarslan@humanity.ankara.edu.tr

Suppl. Turc 190'da kayıtlıdır ve H. 840/ M. 1436-1437 tarihinde, Herü (Herat)'de Ebû Mâlik Bahşı tarafından istinsah edilmiştir. Diğeri ise, Arap harfli olup, İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih No. 2448'de kayıtlıdır ve H. 20 Receb 917/ M. 13 Ekim 1511'de Mısır'da Nüreddin Ali b. Kığkine Seyyid Ali et- Tâlikânî tarafından istinsah edilmiştir.

Feridüddîn-i Attâr'ın *Tezkiretü'l-Evliyâ* adlı eserinin Anadolu sahasında yapılan tercümelerinden tarihi bilinen en eski nüshası, Macar Bilimler Akademisi Kütüphanesinde bulunmaktadır. Macar Bilimler Akademisi Kütüphanesinde Daniel Szilagyî'nin İstanbul sahaflarından topladığı çok önemli Türkçe yazma koleksiyonu mevcuttur. Macar Bilimler Akademisi Kütüphanesindeki Türkçe yazmalar koleksiyonunun katalogu, Prof. Dr. İsmail Parlatur ve Prof. Dr. György Hazai tarafından hem İngilizce hem de Türkçe olarak iki ayrı kitap halinde yayımlanmıştır. Gerçekten Macar Bilimler Akademisi Kütüphanesinde Türk dilinin özellikle Eski Anadolu Türkçesinin çok önemli kaynaklarının en eski ve en güzel örnekleri bulunmaktadır. Bunlardan biri *Ferec ba'd eş-şidde* olup, çok değerli iki türkolog György Hazai ve Andreas Tietze tarafından 2006 yılında 1. cilt metin 2. cilt eserin faksimilesi olmak üzere Almanya'da yayımlanmıştır.

Eski Anadolu Türkçesi ve tasavvuf edebiyatı için bir başka önemli kaynak olan *Tezkiretü'l-Evliyâ*'nın yazma nüshasının Macar Bilimler Akademisi Kütüphanesinde bulunduğu, Türkoloji alemine ilkin József Thúry tarafından "XIV. yüzyılın sonuna kadar Türk dil anıtları" adlı yazısıyla duyurulmuştur. Bu nüshanın, Türk diline tercüme edilen *Tezkiretü'l-Evliyâ* yazmaları arasında en eski tarihli olduğunu, 1966 yılında yapılan XI. *Türk Dil Kurultayı*'nda L. Rásonyi "Feridüddin Attar Tezkeret ül- Evliyasının Budapeşte Yazması" adlı bildirisıyla ortaya koymuştur. İrani şair ve mutasavvıf Feridüddin Attar'ın *Tezkiretü'l-Evliyâ*'sının Türk diline tercümeleri hakkında, Türkolojideki ilk yayım Fransız Türkolog Pavet de Courteille'nin *Tezkereh-i Evliâ Le Mémorial des Saints Traduit Sur le Manuscrit Ouïgour de la Bibliothèque Nationale*, Paris, Imprimerie Nationale 1889 (M DCCC LXXXIX) adlı eseridir. P. Courteille Uygur harfleriyle Doğu Türkçesine tercüme edilen *Tezkiretü'l-Evliyâ*'yı Fransızcaya tercüme etmiş ve Uygur harfli tıpkıbasımıyla iki büyük cilt halinde nefis bir şekilde yayımlamıştır. Bu nüsha üzerinde daha sonra Verdi Kankılıç (1972) tarafından doktora çalışması yapılmıştır.

Anadolu sahasında ise, yaptığımız araştırmalara göre gerek Türkiye'deki gerekse yurtdışındaki kütüphanelerde yüzü aşkın *Tezkiretü'l-Evliyâ* tercümesinin nüshaları bulunmaktadır. Bu nüshalardan bazılarının mütercimleri belli olmakla birlikte çoğu anonimdir.³ *Tezkiretü'l-Evliyâ*'nın Anadolu sahasında

tercüme edilen en eski nüshalarından biri, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi K. 1004'te kayıtlı olup dil özellikleri bakımından diğer tercüme ve nüshalardan önemli farklılıklar içermekle birlikte içeriği aynıdır. Bu nüsha Orhan Yavuz tarafından 1986 yılında doktora tezi olarak çalışılmış ve daha sonra ilkin 1988 yılında Kültür ve Turizm Bakanlığı yayınları arasında, ikinci kez de Konya'da 2006 yılında yayımlanmıştır. *Tezkiretü'l-Evliyā*'nın başka nüshaları üzerinde de bilimsel çalışmalar yapılmıştır⁴. Önder Öz (1992), Özlem Demirel (2005) ve Harun Aydın (2005)'in üzerinde yüksek lisans tezi yaptıkları nüsha Milli Kütüphane MFA (a) 4983'te kayıtlı bulunan mikro-filmidir. Önder Öz'ün verdiği bilgiye göre bu mikro-film Selahattin Tansel'in özel kütüphanesinde bulunan bir yazmadan yapılmıştır (Öz 1992: 4). Aynı bölümü (1a/01-104a/14) yüksek lisans tezi olarak çalışan Özlem Demirel'de ise bu nüshanın Ankara- Milli Kütüphane A-4983'te kayıtlı olduğu belirtilmektedir, Özlem Demirel nüshanın mikro-film olduğundan bahsetmez (Demirel 2005: XIII). Oysa her iki tezin de dayandığı metin aynı olup, Önder Öz'ün belirttiği gibi, bu nüsha Milli Kütüphane'de mikro-film olarak bulunmaktadır. Yazının sonunda *Tezkiretü'l-Evliyā*'nın gerek Doğu Türkçesine gerekse Batı Türkçesine yapılan kimi tercüme ve nüshalarının benzer ve farklı yönlerini göstermek için karşılaştırmalı olarak örnek metinler verilecektir.

G. Hazai, *Tezkiretü'l-Evliyā*'nın düzgün ve aslına uygun metnini oluşturmak için Budapeşte nüshası hariç, üç nüshadan faydalanmıştır. Bunlardan birincisi İstanbul Üniversitesi Kütüphanesinde (Edebiyat Kütüphanesi No. 937) kayıtlı olan nüshadır, ikincisi Nuruosmaniye Kütüphanesi No. 2299 kayıtlı olan nüsha ve üçüncüsü Mısır'da Kahire Üniversitesi Kütüphanesi No. Ms. 7022 T kayıtlı nüshadır. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesinde bulunan nüshanın istinsah tarihi H. 934 (1527), Nuruosmaniye Kütüphanesinde bulunan nüshanın istinsah tarihi belli değil, Kahire Üniversitesi Kütüphanesindeki yazma nüshanın tarihi ise H. 832 (1429) olup, İsa b. Nasuh tarafından Edrene (Edirne) şehrinde istinsah edilmiştir (Birnbaum 1997: 85).

G. Hazai metni kurarken kullandığı özel işaretlerin ne anlama geldiklerini açıkladıktan sonra, kullandığı transkripsiyon sistemi hakkında bilgi vermiştir. G. Hazai Arap harfli metinde üç noktalı kef (!) harfinin karşılığı olarak transkribe edilen /k/, /g/, /n/, seslerini göstermek için bu Latin harflerinin üstüne üç nokta koyarak bir nevi transliterasyon alfabesi kullanmıştır. Bunun gibi tenvinli okunması gereken kelimelerdeki /n/ sesini göstermek için /ñ/ harfini kullanmış, tâ-i marbûta diye adlandırılan /t/ sesini göstermek için altı çift noktalı (t) harfini kullanmıştır. Telaffuzda uzun olup, yazımda gösterilmeyen uzun /a/ sesi için altı çizgili /a/ harfi: (*İbrahîm, yâranları* vb.). Telaffuzda uzun olup yazımda gösterilmeyen uzun /i/ ve /ı/ sesleri için de altı çizgili /i/ ve /ı/ harflerini kullanmıştır: (*şûfilik, zârlık* vb.) G. Hazai tarafından kullanılan

bu transkripsiyon sistemi Türkiye Türkolojisinde pek alışılmamış bir sistem olup, yazma eserdeki imlânın okunuşa birebir yansıtılmasıdır.

G. Hazai Türkçe ve Farsça kelimelerin transkripsiyonunda da metindeki yazıma bağlı kalarak, farklı imlâlarda okumuştur: *Üç gişiye mesāvī eylemek kayurmaz* Ms. 19.a/8 cümlesinde üç ‘3’ sözünü, /c/ harfiyle transkribe etmiştir. Aynı paragrafta Arap harfleriyle (<) işaretiyle yazılan “üçüncü” sözü ise /ç/ harfiyle transkribe edilmiştir: *Üçünci: ‘ömre çöymaz. Bolsadı dünyādan (12) hıc gitmeyedi.* Ms. 191.a /11-12.; *È er, senüñ dükeli güclerüñ götürdüm, ve elli yıldan berü senüñ (2) evüñde ac ve-eger toķ zaħmetüñe ķatlandum* Ms. 20a/1-2.

Bunun gibi Eski Anadolu Türkçesinde genellikle Arap harfleriyle (») işaretiyle gösterilen /+Up/ gerindiumu da metne bağlı kalınarak, /+Ub/ biçiminde transkribe edilmiştir: *Ve bizler ĥayvān gibi gendü nefsumüz (2) meşgūl-ıġına ķalub-dururuz.* Ms. 38b.

G. Hazai’nin yayımladığı *Tezkiretü’l-Evliyā*’nın transkripsiyonunda dikkati çeken bir başka nokta ise, Türk diline Arapça ve Farsçadan giren kelimelerin isim çekim ekleriyle genişletilmiş biçimlerinde köklerin ve eklerin Eski Anadolu Türkçesi sahasında yayımlanan metinlerdeki okunuştan farklı oluşudur. Bugün Türkiye Türkçesinde Arapçadan Türkçeye geçen *ġā‘at* kelimesine getirilen ekler ince sıradan olduğu için, Türkiye Türkologları tarafından tarihî metinlerde de ekler bugünkü imlâdan yola çıkılarak ince okunmaktadır. G. Hazai *ġā‘at* kelimesine getirilen ekleri son ünlüye bağlı olarak kalın sıradan okunmaktadır: *ġā‘at +umı* (17a/3), *ġā‘at +ına* (17a/4)⁵. Bu konu Türkoloji sahasında kimi Türk araştırmacılar tarafından ek-kök uyumsuzluğu olarak görülmüş, Batılı ve bazı Türk araştırmacılar tarafından ise bu tür örnekler Türk dilinin ses yapısına uydurularak okunmuştur⁶. G. Hazai de metinde bu tür örnekleri, kelimenin son sesinde yer alan ünlüye göre okumuştur:

“şefā‘at+umuz (20a/7); *‘ācızdur* (20/a4); *‘ālim+lar* (20b/1); *ĥāl+ı* (20b/6); *ĥadd+a* (20b/9); *hafta+da* (21a/2); *ĥāl+ına* (21b/11); *peygāambar+dan* (22b/2); *lāyıķdur* (22b/6); *ķavm+ı* (22b/8); *ķavum+lar* (24a/6); *vaķt+ıdur* (24b/10); *muķaddam-lar-ıdı* (28a/15); *meşgūl+ıġına* (28b/2); *zāĥıd+ıraķ* (28b/5); *cemā‘at+a* (29b/8).

G. Hazai yukarıda verdiğimiz örneklerde görüldüğü üzere Arapça ve Farsçadan Türk diline geçen bazı kelimeleri Türkçenin ses yapısına uydurarak transkripsiyon yapmıştır: *peygāambar+dan* (22b/2); *lāyıķdur* (22b/6); *zāĥıd+ıraķ* (28b/5); *‘ālim+lar* (20b/1); *hafta+da* (21a/2).

G. Hazai’nin yayımladığı *Tezkiretü’l-Evliyā* çok başarılı bir metin yayını olmakla birlikte, gözden kaçan bazı hususların bulunduğu da dikkat çekmek istiyorum.

1. 2b/14 *bu meşâyihlerüñ bir nicesi ma‘rifet ehli-dür, ve bir nicesi mu‘habbet ehli-dür, ve bir nicesi (15) (mu‘āmelet ehli-dür, ve bir nicesi tev‘hîd ehli-dür, ve bir nicesi şıfatsızdur, ve (3a/1) şaf eylemegine yaramaz. Eger bunları bir bir şerh’ etseyidüm, yavlaķ söz mu‘avvel olurdu. ibaresinde yer alan “ve şaf eylemegine” sözü “vaşf eylemegine” ‘sıfatlarını saymak, tarif etmek’ şeklinde okunmalıdır.*
2. 3b/2 *Velîkin bir gün bir meclis (3) içinde beni ayardıñ. Ve bir velî benüm velî-lerümden andan geçeridi. Beni (4) ögdügüñi ol veli işitdi. ibaresinde yer alan “ayardıñ” (3b/3) sözü 3b/4’teki ögdügüñi sözüne paralel olarak ögeridüñ (U) biçiminde okunmalıdır. Çünkü “ögdügüñi” (3b/4) sözü, 3b/3’teki ögeridüñ sözüne göndermede bulunmaktadır.*
3. 32a/13 *Ve kaçan kim [[Ĥasan]] [Ĥaccāc] ölüm döşegine düşdi, hāleti nez ‘inde eydürdi: ibaresinde yer alan hāleti nez ‘inde (32a/13) sözü hāleti nez ‘inde Farsça tamlama biçiminde okunmalıdır.*
4. 32b/11 *Ve Ĥasan Tangrıdan (12) şunuñ gibi kırkardı şanāşız kim cellā ile(yi)nde dururdi. ibaresinde yer alan şanāşız sözü Türkçe olduğundan uzun ünlüsüz şanaşız biçiminde okunmalıdır.*
5. 37a/4 *Naķl-dur (5) kim Ĥasan bir gün Dicle ırmağna ābdest almağa vardı, bir kara yüzlü (6) gişi gördi kim bir ‘avretile oturur, ve öñinde bir kıraba komış, içeridi. Ĥasanıñ (7) öğinde(n) geçdi kim eger bu kara süci içmese, benden yegidi-dēdi. Ve (8) Ĥasanıñ ‘ādeti olıdı kim hîc kimseneyi gendüden alu görmezdi. ibaresinde yer alan alu ‘âciz; aşığı, geri, değersiz; ahmak, aptal, sersem” kelimesi, her ne kadar faksimilede (U) biçiminde yazılmışsa da, Türk dilinde alu ‘üstün’ anlamında bir söz bulunmamaktadır. Bu sebeple bu kelime ulu biçiminde okunmalıdır. Çünkü metnin devamında Ĥasan’ın kendisini üstün görmesinden söz edilmektedir:*

37a/12 *Yā Ĥasan, bu ‘avret benüm anamdur, ve bu öñümüzde duran sudur. Ben (13) seni sınırdım, göreyim, gözlümisin, yā gözsüzümisin?-dēdüm. Pes Ĥasan vardı, (14) ol kara-nuñ eliñe ve ayağna düşdi, ve ‘özr diledi. Ve eyitdi: nitekim bu ikî (15) gişiy(i) şudan kırtardıñ, beni dañlı yavuz gümāndan kırtardıñ-dēdi. Ve Ĥasan 37b/1 tevbe kıldı kim ayrıķ hîc mañlıķdan gendözini yeg görmeye.*
6. 38b/2 *Naķl-dur kim bir gün Ĥasan kıatına bir ‘Arābî (3) geldi. ibaresinde geçen ‘Arābî kelimesi A ‘rābî biçiminde transkribe edilmelidir.*
7. Ms.19b/1 *Ve eydür: Tangrı yarlığar ol (2) gişiyi kim dünyānuñ anuñ kıatında kıaderi yoķdur. ibaresinde her ne kadar kıadri kelimesi, kıaderi şek-*

linde harekelenmişse de, *ķader* kelimesi ‘değer’ anlamında olmadığından, bu kelimenin *ķadri* ‘değeri’ biçiminde okunması gerekir.

8. Ms.24a/6 *Naķl-dur kim Mālik bir gūn namāz iķindeyiken, (7) gōyli et arzūladı. Ol gūn ŗabr eyledi. Yarındası yine nefsi taķaza (8) eyledi. Durdı, baŗcı dūk(k)ānına vardı, bir iki paķa aldı, yeņine koydı. (9) Ve baŗcı ‘acebe ķaldı, bir ŗāgirdni ardınca vėrbidi: ibaresinde yer alan ŗāgirdni kelimesi, Āaġatay Tūrkęesinin morfolojik özelliklerine göre ŗāgird+ni (ŗāgird ‘ōġrenci’ +ni ‘belirtme durumu’) biçiminde okunmuş, oysa Eski Anadolu Tūrkęesi metinlerinde isim kōk ve gōvdelerine belirtme durumu eki /+nI/ biçiminde eklenmez. Buna göre kelime metindeki diđer cūmleleri de dik-kate alarak ŗāgirdini ‘ōġrencisini’ biçiminde okunmalıdır.*

G. Hazai tarafından yayımlanan *Teżkiretū’l-Evliyā* tercümesi dil özellikleri açısından oldukça değerli bir yazmadır. Metinde Eski Anadolu Tūrkęesinin morfolojik yapısına dair pek çok arkaik ŗekiller bulunmaktadır. H. 741 /1340-1341 tarihinde istinsah edilen bu nūshada, Eski Anadolu Tūrkęesi metinlerinde pek karŗılaŗmadıġımız *-acak/-ecek* morfeminin bitimli fiil olarak gelecek zaman kategorisinde kullanıldığını gōrūyoruz:

“(1) Āūn-ķi dūkelūmūz ŗoņ ucı uŗbu sine gireceġūz, dūnyāda neĉūn gūlevūz? (Ms. 33.b).

G. Hazai tarafından son derece dikkatli bir biçimde transkribe edilerek Tūrkologların hizmetine sunulan *Teżkiretū’l-Evliyā* tercümesinin gramatikal dizinin de yapılması sonucunda, *Tarihī Tūrkiye Tūrkęesi Sōzlūġū*’ne çok önemli veriler saġlayacađı ŗūphesizdir.

Teżkiretū’l-Evliyā tercūmelerinden ve nūshalarından örnek metinler:

G. Hazai’nin *Kurduġu Metin [Macar Bilimler Akademisi Kūtūph. Nūshası, Nuruosmaniye Nūshası, Kahire Üniversitesi Nūshası ve İstanbul Üniversitesi Kūtūphanesi Nūshası]*

7.B. (1) *Naķl-dur kim Manŗūr-ı <Ammār>* ikinci ģalıfa-ıdı. Bir geće vezīrine buyurdı: *Ca fer-i* (2) *ŗādıķı* getir, öldüreyim-dėdi. Vezīr ĉok cahd eyledi ve eyitdi: ŗol ġiŗi (3) kim bir buĉaķda oturmuşdur, ve ‘uzlet iķtiyār ķılmışdur, ve gendōzin dūnyādan (4) ĉekūb ‘ibādeteye meŗġūl-dur , ģalıfaya ziyāni yokdur. Anı getirūp öldürmek (5) iķinde ne fā’ide vardur?- dėdi. Ĥalıfa vezīr sōzin iŗitmedi, *Ca fer-i* (6) *ŗādıķı* getürmeġe ķul-lar vėrbidi. Ve ģāŗekī-lerine ısmarladı: *ķaĉan ol gelicek* (7) ben tācımı baŗumdan getürem, ŗoloķ sā‘at baŗını kesūñ! – dėdi. Āūnķi (8) *ŗādıķı* getürdiler, *Manŗūr* anı gōrdüġi sā‘at taġtından aŗaġa indi (9) ve ķarŗu vardı, *ŗādıķuñ* elin aldı, nehālisi üstine geĉürdi, ve gendōzi (10) ķarŗusına dizin ĉökūb edebile oturdı. Ve bu duran

hâşekî-ler ve vezîr- (11)-ler hep ‘aceblediler. Pes Şâdıķ eyitdi: Bende ne hâcetüñ vardır kim (12) beni okıduñ? Ve ben Çalabum tâ‘ atına meşğül olub-dururvan, kerem eylegil, (13) ayrıķ beni üşendürmegil!- dedi. Şolok sâ‘at hâlîfa destür vèrdi, (14) yüz dürlü ağırlamaķlarla ve hil‘atlarla gèrü gönderdi. Ve ol gidicek hâlîfa’yı (15) ditremek dutdı, ve ‘aklı şaşdı, yere dü(ş)di, ‘aklısuz⁷ yatdı. (Hazai 2008: 28).

Milli Kütüphane MFA (A) 4983

5a/16 (1) Naķıldür kim Mañşür ikinci hâlîfe idi bir gice vezîrine buyurdı: Ca‘fer-i Şâdıķı getir, öldüreyin didi. (17) Vezîr çok cehd eyledi ve eyitdi: şol kişi kim bir bucaķda oturmışdur ve ‘uzlet ihtiyâr kılmışdur **[5b-1]** ve kendüzi dünyâdan el çeküb ‘ibâdete meşğüldür, hâlîfeye hiç ziyânı yokdur. Anı getirüp öldürmekden (2) ne fâyide vardır?- didi. Hâlîfe vezîr sözün işitmedi Ca‘fer-i Şâdıķı getürdi ve hâşekilerine (3) ısmarladı kaçan ol gelicek (7) ben üsküfüm başumdan götürem, şolok sâ‘at başını kesüñ didi. (4) çünkim Şâdıķı getürdiler Mañşür anı gördüğü sâ‘at tahtından aşığa indi, ve karşı vardı. Şâdıķuñ (5) elin aldı, nihâlisi üstine geçürdi ve kendüsi karşıasına dizin çökdi, edebile oturdı ve bu (6) duran hâşekiler ve vezîrler hep ‘aceblediler. Pes Şâdıķ eyitdi: bende ne hâcetüñ vardır (7) kim beni okıduñ ve ben Çalabum tâ‘ atına meşğül olup dururvan, kerem eylegil, ayrıķ beni üşendür- (8)-megil didi: şolok sâ‘at hâlîfe destür verdi yüz dürlü ağırlamaķlarla ve hil‘atlarla gönderdi (9) ve ol gidicek hâlîfeyi (15) ditremek dutdı ve ‘aklı şeşdi⁸ yire düşdi ‘aklısuz yatdı (Demirel 2005: 9-10).

Topkapı Sarayı Müzesi Ktph. K. 1004

Hâbardur kim 6) Mañşür, Rasül Hâzreti’nden sonra ikinci hâlîfe-y-idi. Bir gice vezîrini viribidi 7) ki “Var, tiz Ca‘fer-i Şâdıķ’ı getir öldüreyin.” Vezîri çok söyledi kim: “ Ol bir güşede 8) oturmışdur, halk ‘ibâdet eyler, dünyâ mülkin-den elin çekmişdür, 9) kimse andan incinmez. Anı getirüp öldürmekden ne fâyide ola? didi. 10) Hâlîfa eslemedi “elbette getir” didi. Vezîr vardı, Şâdıķ’ı kığırđı. Vezîr gidicek 11) kullarına ısmarladı kim: “Kaçan vezîr Şâdıķ’ı getüre, içerü giricek ben dülbendüm 12) götüricek siz anuñ başın kesüñ.” Bu kullar: “Olsun” didiler. Çün vezîr geldi 13) Şâdıķ’ı getürdi. Kapudan içerü giricek Mañşür aña karşı yüğürü geldi. Şâdıķ’uñ 14) ayağına düşdi, elin öpüp şadra geçürdi; kendü iki dizi üstine 15) çökdi, ditremek dutdı. Şâdıķ’a eyitdi: “İ peygamber zülâlesi, benden ne diler-iseñ **5a/1** dilegil.” Şâdıķ RDY- eyitdi: “Dilerven ki hâlîfa beni ayrıķ anmaya, unıda 2) ben Hâķ Ta‘âlâ ‘ibâdetine meşğül olam.” Hâlîfa, Şâdıķ’a ‘izzet kılup 3) gönderdi; hemân sâ‘at ditredi, döşege düşdi, bî-hoz oldu, yatdı. (Yavuz 2006: 336).

Uygur ve Arap Harfli Doğu Türkçesi Tezkiretü'l-Evliyâ Nüshaları
[Bibliothèque Nationale, Suppl. Turc., No 190 ve İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi Fatih 2848 nüshası]

Naql-dur kim: manşür halife bir kiçe veziri-ğa ayttı kim: barğil! (4) ca'fer-i şadık-nı kiltürgil! Anı öltüreyin! didi. Vezir ayttı: yâ halife! ca'fer-i şadık bir güşede oturup (5) tâ'at-ka meşgûl durur. Dağı pādşahlıg-dın, bek-lik-din, memleket tilemek-din kiçip turur, sin anı (6) öltürmegil! dip, köp derhâst kıldı irse, manşür halife veziri-ğa bihâd açığılandı. vezir ca'fer-i şadık-nı (7) kiltürgeli bardı irse, halife öz kul-ları-ga ayttı kim: ca'fer-i şadık kilgeç min başımdın borkümni kötergeç, (8) siz barçangız ca'fer-i şadık-nı kılıç bile çapqay-siz! dip, söz tutturdu. hemin kim ca'fer-i şadık rağiya'l-lâhu 'anhu (9) kildi irse, derhâl halife ayağ yalang tahtındın tüşüp ca'fer-i şadık-ka selâm kılıp, ilgini ayağını öpüp, (10) öz tahtı üze oturup, özi taht-ning ileyinde iki tizi bile yükünüp olturdu. dağı köp (11) 'özrler qoldı. halifening veziri kul-ları ol işni körüp hayrân boldı-lar. ol zamân halife (12) ayttı: yâ emire'l-mü'minin! ne hâceting bar mindin tilegil! dip. ca'fer-i şadık ayttı. hâcetim ol durur kim mini (13) dağı indetmegey-sin. <U13=75a> koyğay-sin kim ferâgat-ı köngül bile tâ'at-ka meşgûl bolup dâyim tingri ta'âlâ-ğa (14) kulluq kılğay-min, dip. ol zamân halife icâzet birdi. ca'fer-i şadık bardı irse, halifeni titreme tutup (15) bihüş bolup yıkıldı. (Sertkaya 1999: 224-225).

Açıklamalar

- ² Feridüddîn-i Attâr'ın *Tezkiretü'l-Evliyâ*'sının Farsça tenkitli metninin İngilizceye tercümesi 1905 yılında Reynold A. Nicholson tarafından yapılmıştır. *Tezkiretü'l-Evliyâ*'nın en doğru ve en iyi Farsça tenkitli metnini ise Muhammed İstî'lâmî (H.1345) Tahran'da yayımlamıştır.
- ³ Ağâh Sırı Levend *Tezkiretü'l-Evliyâ*'nın Uygur harfleriyle iki Arap harfleriyle bir Çağatayca tercümesi ile Anadolu Türkçesine tercüme edilmiş 7 nüshası hakkında bilgi verir (Levend 1988: 439-440).
- ⁴ Önder Öz (1992) *Değişik bir Tezkiretü'l-Evliya Metni* (İnceleme-Metin-Dizin), Özlem Demirel (2005) *Tezkiretü'l-Evliyâ Tercümesi Giriş-Metin-Dizin* (1a-104a), Harun Aydın (2005) *Tezkiretü'l-Evliya tercümesi* (giriş-metin-disizin)103b-207a [*Tezkiretü'l-evliyâ*], Mustafa Kuğu (2006) *Tezkiretü'l-Evliyâ* (Giriş-Metin-İndeks) (Doğu Türkçesi).
- ⁵ ta'ât+umı (17a/3), ta'ât+ına (17a/4) biçiminde transkribe edilen kelimeler *tâ'at+umı* ve *tâ'at+ına* biçiminde düzeltilmelidir.
- ⁶ Bu konuda daha geniş bilgi için P. Yavuzarslan (2009), "Tarihî Türk Lehçelerinde Arapça Ve Farsça Alıntıların Çekiminde Sinharmonik Kurallar (Ünlü Uyumları)", IV. Uluslararası Büyük Türk Dili Kurultayı Bildirileri, Akmesit (Kırım): Bilkent Üniversitesi.
- ⁷ 7b/15 'aklısuz biçiminde transkribe edilen kelime 'aklısuz olarak okunmalıdır.
- ⁸ 5b-15 'aklışşedi biçiminde transkripsiyon edilen deyim 'aklı şaşdı olarak okunmalıdır.

- ⁹ Bu kaynak daha önce yayımlanan *Türk Halk İnançlarında ve Edebiyatında Evliya Menkabeleri*, KTB, Ankara, 1984 baskılı eserin isminin değiştirilmiş biçimi olup, dış kapak hariç içerikleri aynıdır.

Kaynaklar

- Aydın, Harun (2005). *Tezkiretü'l-Evliya tercümesi (giriş-metin-dizin)103b-207a [Tezkiretü'l-evliyâ]*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Birnbaum, Eleazar (1997). "Turkish Collective Biographical Manuscripts in Cairo University Library II". *Journal Of Turkish Studies Türklük Bilgisi Araştırmaları* 21: 80-91.
- Bodrogligeti, Andras (1968). "Farîdün 'Attar Tazkîratu'l-Avliyâ Adlı Eserinin İlk Türkçe Tercümesi Hakkında". *XI. Türk Dil Kurultayında Okunan Bilimsel Bildiriler 1966*. Ankara: TDK. 87-97.
- Courteille, Pavet de (1889). *Tezkereh-i Evliâ Le Mémorial des Saints Traduit Sur Le Manuscrit Oûigour de La Bibliothèque Nationale*. Paris: Imprimerie Nationale.
- Demirel, Özlem (2005). *Tezkiretü'l-Evliyâ Tercümesi Giriş-Metin-Dizin (1a-104a)*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Eraslan, Kemal (1979). *Alî Şîr Nevâyî. Nesâyimü'l-Mahabbe Min Şemayimi'l-Fütüvve*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay.
- Farid al-Din Attar (1990). *Muslim Saints and Mystics (Episodes from the Tadhkirat al-Auliya ('Memorial of the Saints'))*. (Translated by A. J. Arberry). Great Britain: Arkana.
- Feridüddîn Attâr (2007). *Evliya Tezkireleri*, Çev. Süleyman Uludağ. İstanbul: Kabalıcı Yay.
- Gürsoy-Naskali, Emine (1987). *Sinan Paşa Tezkiretü'l-Evliyâ*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Hâzâ Kitâbu Tezkireti'l-Evliyâ*. Ankara: TTK Küth. Y 650 (Yazma Eser) (tarih sonradan silinmiş).
- İz, Fahir (1964). *Eski Türk Edebiyatında Nesir XIV. yüzyıldan XIX. yüzyıl ortasına kadar yazmalardan seçilmiş metinler*. İstanbul: Osman Yalçın Matbaası.
- Kankılıç, Verdi (1972). *Uygurca Tezkiretü'l-Evliya Tercümesi Araştırma-Metin*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü. (Yayımlanmamış Doktora Tezi)
- Kuğu, Mustafa (2006). *Tezkîretü'l-Evliyâ (Giriş-Metin-İndeks)*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Levend, Agâh Sırm (1988). *Türk Edebiyatı Tarihi*. 3. Baskı. Ankara: TTK.
- Muhammed İstî'lâmî (H.1345). *Şeyh Ferîdu'd-dîn-i Atar Nişâbü'rî Tezkiretu'l-Evliyâ*. Tahran: İntişârât-ı Zevvâr.

- Nicholson, Reynold A. (1905). *Tadhkiratu'l-Awliya ("Memoirs of the Saints") of Muhammad Ibn Ibrahim Faridu'ddin Atar. With A Critical Introduction by Mirza Muhammad B. Abdu'l-Wahhab-i Qazwini*. London-Leide: E.J. Brill.
- Nicholson, Reynold A. (1978). *İslâm Sûfileri (The Mystics of Islam)*. Terc. Mehmet Dağ vd. Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Ocak, A. Yaşar (1982). *Türk Halk İnançlarında ve Edebiyatında Evliya Menkabeleri*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Ocak, Ahmet Yaşar (1992). *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler (Metodolojik Bir Yaklaşım)*. Ankara: TTK.
- Olca, Selâhattin (1965). *Ebu'l-Leys Semerkandî Tezkiretü'l-Evliyâ (Tercümesi) İnceleme- Metin-İndeks*. Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yay.
- Öz, Önder (1992). *Değişik bir Tezkiretü'l-Evliya Metni (İnceleme-Metin-Dizin)*. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Parlatır, İsmail, György Hazai (2007). *Macar Bilimler Akademisi Kütüphanesi'ndeki Türkçe El Yazmaları Kataloğu*. Ankara: TÜBA.
- Rásony, L. (1968). "Feridüddin Attar Tezkeret ül-Evliyasının Budapeşte Yazması". XI. *Türk Dil Kurultayında Okunan Bilimsel Bildiriler 1966*. Ankara: TDK. 83-86.
- Sertkaya, Ayşe Gül (1999). "Feride'd-dîn-i Attâr'ın Tezkire-i Evliyâ'sının Doğu Türkçesi Tercümesinde *Ca'fer-i Şadıķ* Bölümü". *İlmî Araştırmalar* 8: 221-232.
- Sertkaya, Ayşe Gül (2000). "Feride'd-dîn-i Attâr'ın Tezkire-i Evliyâ'sının Doğu Türkçesi Tercümesinde *Veys-i Karenî* Bölümü". *İlmî Araştırmalar* 9: 193-208.
- Sertkaya, Ayşe Gül (2007). "Feride'd-dîn-i 'Attâr'ın Tezkire-i Evliyâ'sının Doğu Türkçesi Çevirisi Üzerine Bazı Görüşler". *Türk Dilleri Araştırmaları* 17: 305-308.
- Sertkaya, Ayşe Gül (2007). "Tezkire-i Evliyâ'nın Arap Harfli Nüshası Uygur Harfli Yazmadan mı Arap Harflerine Çevirildi?". *I. Uluslararası Türk Dünyası Kültür Kurultayı 9-15 Nisan 2006 Bildiri Kitabı-IV*. Ankara: Lazer Ofset. 1847-1851
- Yavuz, Orhan (2006). *Anadolu Türkçesiyle Yapılan En Eski Tezkiretü'l-Evliyâ Tercümesi ve Dil Özellikleri [inceleme-gramer-metin]*. Konya: Tablet Kitabevi.